

Trygghet

Fördjupad analys av Skolenkäten

Förord

Skolenkäten är en av de mest omfattande enkäter som görs i svensk skola.

Utöver årsvisa sammanställningar och statistikrapporter om enskilda skolor gör Skolinspektionen fördjupade analyser inom vissa områden. I denna PM tittar vi närmare på elevernas trygghet.

Analysen bygger på de elev- och personalsvar som kommit in under 2014, sammantaget drygt 62 000 svar. Svarsfrekvensen hos eleverna ligger i snitt på 81 procent och 76 procent hos personalen. Analyser har även genomförts med skola som analysobjekt, för skolor med elever i årskurs 9. Antalet skolor med redovisade resultat som ingår i dessa analyser är 245.

Samtliga återgivna resultat är statistiskt signifikanta, om inget annat anges.

Vi hoppas att analysen kan bidra till fördjupad kunskap om situationen i skolan.

Vilka besvarar Skolenkäten? Elever i grundskolans åk 5 och 9 samt gymnasiets år 2. Vårdnadshavare till elever i förskoleklass, grund- och grundsärskolan. Pedagogisk personal i grund- och gymnasieskolan.

Vad handlar enkäten i huvudsak om? Undervisning och lärande, anpassning efter elevens behov, grundläggande värden och inflytande, trygghet och studiero.

Varför en Skolenkät? För att få en bred bild av skolan från de grupper som verkar i den. Enkäten genomförs två gånger per år (höst och vår) i skolor som ska bli föremål för tillsyn det kommande året samt för att samla in information till Skolverkets informationstjänst valjaskola.se

Rätten till trygghet

Ur samtal mellan Skolinspektionens handläggare och en utsatt elev, "Kim", som skickat en anmälan till Skolinspektionen (och nu bytt skola)

Var det någon som var elak mot dig?

"Kim": Ja, typ hela klassen. De började reta mig i slutet av 6-års. De sa elaka saker typ 15 gånger om dagen. Det var många som sa saker. Jag var vän med några i klassen men de andra var elaka. X och Y var snälla men började sen bli elaka.

Hur kändes det att gå till skolan den här tiden?

"Kim": Att gå dit var väldigt jobbigt. Jag hade ont i magen en lång period, jag vet inte om det handlade om skolan, men jag hade ofta ont i magen på morgonen. Jag har inte ont i magen nu när jag ska till skolan.

Trygghet är en central förutsättning för att elever på bästa sätt ska kunna tillgodogöra sig undervisningen. Vi vet genom forskning att skolor som arbetar förebyggande med frågor knutna till den pedagogiska miljön såsom sociala relationer och en positiv skolmiljö ger sina elever bättre förutsättningar att nå goda skolresultat.¹ Rädsla, otrygga elever har helt enkelt svårare att ta in ny kunskap, inte minst i de fall där rädsla och otrygghet leder till frånvaro i skolan.

Skolan ska se till att eleverna kan bedriva sina studier i en lugn miljö där de inte störs, hotas eller känner sig otrygga av andra elever eller skolpersonal. Det är skolans, och ytterst rektorns, ansvar att skapa denna miljö (enligt Skollagen, 2010:800).

Skolinspektionen fokuserar alltid på elevernas trygghet när skolorna inspekteras. Med hjälp av en omfattande frågeundersökning till elever, vårdnadshavare och pedagogisk personal i skolorna får vi en bättre uppfattning om hur eleverna och personalen på en skola uppfattar sin verksamhet, än vad som är möjligt att fånga enbart vid ett besök. Denna bild, baserad på drygt 62 000 svar från elever och lärare, ligger till grund för analysen.

Vi vet att en absolut majoritet av eleverna i skolan känner sig trygga. Det visar många undersökningar, varav Skolenkäten är en. Men den här texten handlar inte om dem. Den handlar om de tusentals elever som i Skolenkäten uppgett det motsatta – att de inte känner sig trygga.

¹Håkansson, J & Sundberg, D (2012): Utmärkt undervisning. Framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning, s. 86. Stockholm: Natur och Kultur.

Tusentals elever känner sig otrygga i sin skola

Nio av tio elever i årskurs 9 uppgav i Skolenkäten 2014 att de kände sig trygga i sin skola. Figuren i fokus ovan motsvarar istället de ungefär 10 000 elever i årskurs 9 som (helt eller delvis) inte instämmer i det påståendet. Och då avser det bara niondeklassarna. I snitt uppger drygt 7 procent av alla de tillfrågade eleverna i grund- och gymnasieskolan att de inte känner sig trygga. Det är en andel som motsvarar ungefär 90 000 elever i svensk skola.

Bilden som de mest otrygga eleverna² målar upp i Skolenkäten är nedslående (diagram 1). Mönstret är detsamma i såväl årskurs 5, 9 och år 2 på gymnasiet, men här fokuseras på elever i åk 9.

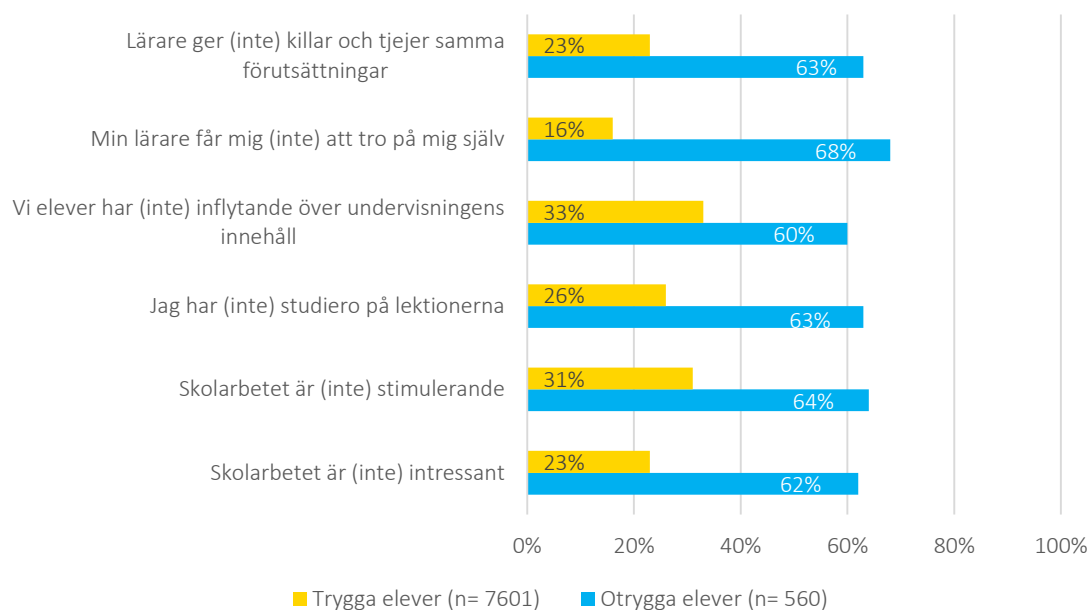

Diagram 1. Upplevelse av skolan, efter upplevd trygghet (kategorisering efter svarsalternativen "stämmer helt och hållet" (trygga elever) respektive "stämmer inte alls" (otrygga elever)). Elever i åk 9 (n=13932).

² De elever som på påståendet "jag känner mig trygg i skolan" svarat "stämmer inte alls". För elever i åk 9 uppgår denna andel till 4 procent.

Upplevd otrygghet påverkar skolupplevelsen i stort och de mest otrygga eleverna har genomgående en mer långt mer negativ upplevelse av skolan, exempelvis avseende sitt eget inflytande över undervisningen, studiemiljö och mycket mer.

Skolinspektionens uppgift är att granska skolor. Vad säger då dessa elevsvar oss om skolorna? Först en inblick i hur tryggheten ser ut på skolnivå³.

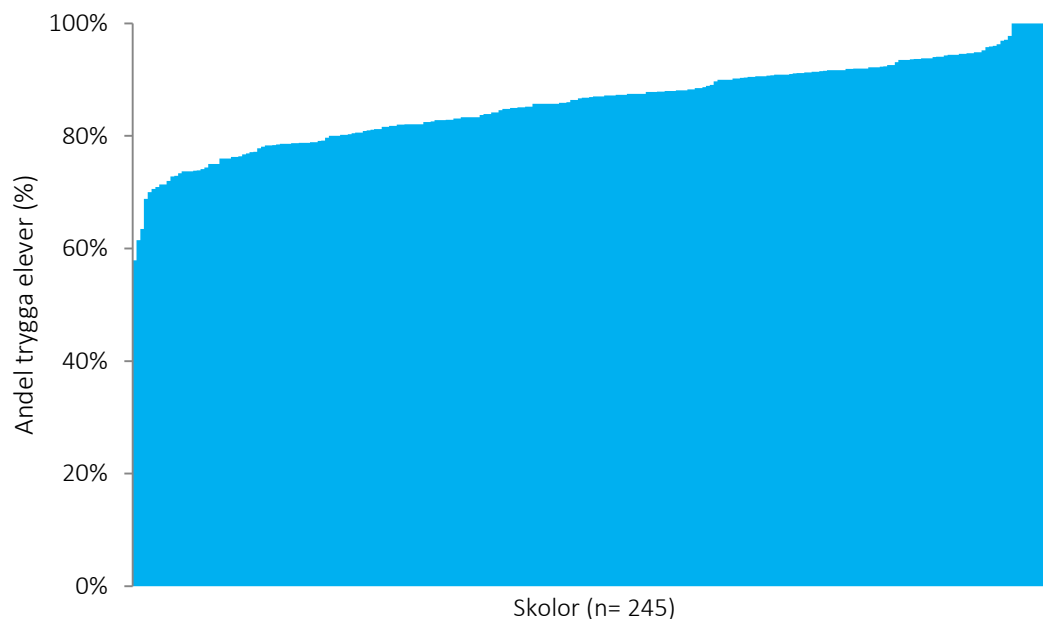

Diagram 2. Andel trygga elever ("stämmer helt och hållet + stämmer ganska bra") i åk 9, efter skola (n=245).

Det visar sig inte helt oväntat att andelen elever som känner sig trygga varierar mellan de skolor som ingår i undersökningen. Som lägst är andelen trygga elever runt 60 procent, medan tolv skolor har en elevgrupp som helt enigt instämmer i att de är trygga.

Vad utmärker skolor där eleverna inte är trygga?

Vad – om något – utmärker skolor med lägre andel trygga elever? För att undersöka vad som kan förklara skillnaderna i elevernas trygghet har vi delat in skolorna i tre grupper. Den första gruppen "otrygga skolor" utgörs av de 25 procent av skolorna med lägst andel trygga elever. Den andra gruppen, "trygga skolor", utgörs istället av de 25 procent av skolorna som har högst andel trygga elever. Den tredje gruppen utgörs av skolorna i mitten av fördelningen och kallas följaktligen för "mellangruppen".

³ Dessa analyser baseras på de 314 skolor med årskurs 9 som deltagit i Skolenkäten under 2014. Efter att ha undantagit ett antal skolor till följd av för låg svarsfrekvens (under 65 procent) eller för få svarande (färre än 10 per sammanslagen svarskategori) återstår 245 skolenheter.

Analyserna av såväl elevernas som lärarnas upplevelser av skolan pekar ut ett antal områden som centrala och i hög grad relevanta när det gäller att förklara skillnaderna i elevernas upplevda trygghet. I skolor med en hög andel trygga elever har man även ...

- ... respekt för varandras olikheter
- ... ömsesidig respekt mellan elever och lärare
- ... ett aktivt/målinriktat arbete mot kränkande behandling
- ... vuxna på skolan som reagerar om de får reda på att en elev blivit kränkt
- ... få (eller inga) elever som är rädda för andra elever
- ... få (eller inga) elever som är rädda för personal på skolan

För skolor med en hög andel otrygga elever gäller det omvända – upplevelsen är att det brister på områdena ovan. Det är viktigt att poängtera att det är svårt att dra slutsatser om att en viss omständighet *leder till* eller *orsakar* att eleverna blir trygga. Hönan eller ägget - känner sig eleverna till exempel trygga på skolan för att man respekterar varandras olikheter, eller respekterar man varandras olikheter för att man också känner sig trygg på skolan?

Med detta i åtanke är det två påståenden från Skolenkäten som är extra intressanta. Dessa är i vilken utsträckning eleverna anser att de vuxna på skolan *reagerar vid kränkningar* samt i vilken utsträckning de anser att *skolan arbetar aktivt mot kränkande behandling*. Båda frågorna sätter de vuxna/skolan som en aktör som gör en medveten handling för att skapa en tryggare studiemiljö för eleverna, vilket möjliggör tolkningar av kausalitet (diagram 3).

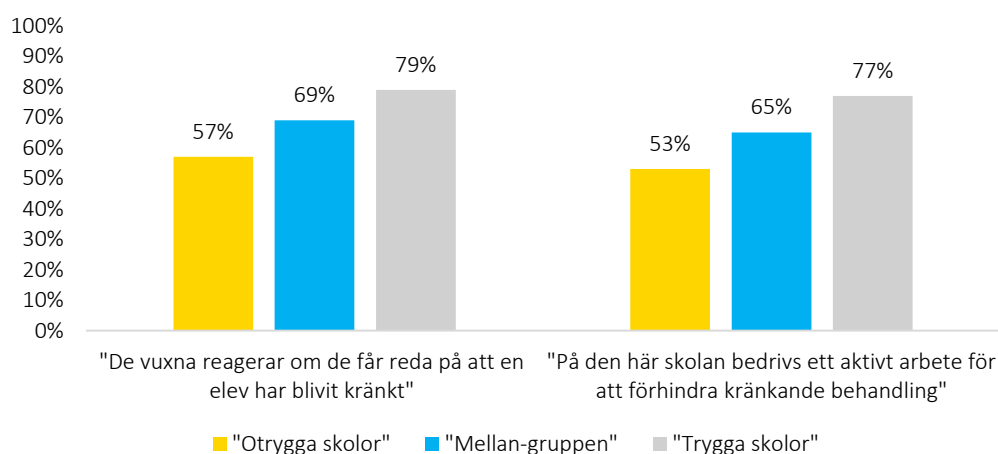

Diagram 3. Andel som svarat instämmande (helt eller delvis) i två påståenden, efter kategorisering av trygghet på skolnivå (n=245).

Inte helt oväntat finner vi att de "trygga skolorna" i högre grad bedriver ett aktivt arbete mot kränkande behandling än de "otrygga skolorna". I nära fyra av fem "trygga skolor" uppger såväl elever som lärare att reaktioner mot kränkningar kommer snabbt och att det finns ett långsiktigt arbete mot kränkningar. I de "otrygga skolorna" är motsvarande andelar drygt 20 procentenheter lägre.

Men det är även viktigt att komma ihåg att skolorna inte existerar i ett vakuum – det finns andra faktorer som i hög grad inverkar på elevers trygghet och kunskapsutveckling. När det gäller

kunskapsresultat vet vi att föräldrarnas utbildningsnivå är en faktor som i mycket stor utsträckning påverkar elevernas resultat i skolan⁴. I Skolenkätens resultat framgår att föräldrarnas utbildningsnivå även samvarierar med elevernas upplevda trygghet på skolan. De "trygga skolorna" har elever vars föräldrar har en i genomsnitt högre utbildningsnivå än vad som är fallet vid de "otrygga skolorna"⁵. Eleverna på de "trygga skolorna" har också något högre meritvärden.

Hög lärartäthet och närvaron av många vuxna i skolan beskrivs ofta som en trygghetsskapande åtgärd i såväl den politiska- som den allmänna diskussionen kring trygghet i skolan. I Skolenkätens resultat uppvisar lärartäthet dock inga signifikanta samband med elevernas upplevda trygghet.⁶ Inte heller faktorer som behöriga lärare, skolstorlek (antalet elever på skolan) eller elevsammansättning uppvisar några samband med elevernas upplevda trygghet.

Genom en mer ingående analys av de 10 procent av skolorna som är minst respektive mest trygga förstärks ovan nämnda mönster något. Nu framträder även ett samband mellan elevens bakgrund och upplevelsen av trygghet. Andelen svenskfödda elever med utlandsfödda föräldrar är lägre i de mest trygga skolorna.⁷ För elevkategorierna svenskfödda med minst en svenskfödd förälder, samt utlandsfödda finns inga sådana samband.

Liksom är fallet för kunskapsresultaten tycks alltså föräldrarnas utbildningsbakgrund, i synnerhet eftergymnasial utbildning, samvariera med elevernas upplevda trygghet. Inga andra strukturella faktorer har lika stor betydelse för resultaten som detta faktum. Även under kontroll för dessa strukturella faktorer kvarstår dock ett betydelsefullt samband mellan i vilken grad eleverna uppfattar att de vuxna på skolan reagerar mot kränkningar och hur trygga de känner sig i skolan, vilket belyser vikten av ett aktivt och medvetet förebyggande arbete mot kränkningar och för en trygg miljö på skolorna.

Vägen framåt

En viktig förutsättning för att kunna skapa trygghet i skolan är att elever, lärare och annan skolpersonal känner ett gemensamt ansvar och har respekt för varandra i skolan. För eleverna är det viktigt att se att de vuxna i skolan reagerar direkt när någonting sker, att ordningsregler följs och upprätthålls enhetligt och att det finns en ömsesidig respekt mellan elever och lärare. För lärarna är det viktigt med ett gott pedagogiskt ledarskap på skolan. En rektor som leder det

⁴ Se exempelvis Skolverkets rapport (2009): "Vad påverkar resultaten i svensk skola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer". S. 101 ff.

Böhlmark, A. och Holmlund, H (2012): Lika möjligheter? Familjebakgrund och skolprestationer 1988-2010". IFAU-rapport 2012:14.

⁵ Sambandet gäller dock **inte** för gruppen föräldrar med förgymnasial utbildning, denna grupp är jämnt fördelad i alla trygghetskategorierna.

⁶ Som nämndes ovan uppvisar skolor med genomsnittligt högre utbildningsnivå bland föräldrarna större upplevd trygghet bland eleverna. Dessa skolor, där också meritvärdena är högre, har *lägre* lärartäthet än övriga skolor. Ett sådant samband skulle alltså kunna föranleda slutsatsen att lägre lärartäthet leder till ökad trygghet, vilket är lika orimligt som den andra slutsatsen av samma empiri, nämligen att lägre lärartäthet leder till högre meritvärden. Det som mest troligt lyser igenom i statistiken på skolnivå är alltså snarare en tendens till att huvudmännen försöker kompensera för elevsammansättningen på skolorna. Hur tryggheten – eller meritvärdena – hade varit utan detta försök till kompensation är en hypotetisk frågeställning som inte kan besvaras genom dessa analyser. *Källa: egna bearbetningar av data från Skolverket.*

⁷ Elever med utländsk bakgrund anger oftare att de känner sig otrygga i sin skola, än elever med svensk bakgrund, se exempelvis Skolverket (2013) "Attityder till skolan 2012", tabellerna F11B, samt F9C. Även bearbetningar av Skolenkätens data ger visst stöd åt detta, elever (åk 9) som besvarat Skolenkäten på annat språk än svenska uppger något oftare att de inte alls instämmer i påståendet "jag känner mig trygg i min skola".

förebyggande arbetet mot kränkningar och ger sin personal de förutsättningar som krävs för att bedriva ett aktivt förebyggande arbete är en viktig framgångsfaktor. Detta kan sammanfattas i behovet av ett aktivt värdegrundsarbete där grundläggande demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter kommer till uttryck i praktisk handling.

